

нять почути, що витворилось через сотки літ, на основі подій, а може его змінити тільки дійсне признание й пошановане прав. *In hoc digno vinces*, — а до сего фраз не треба, але діла.

I. Корженко.

Franciszek Makulski. Bunt ukraine czyli Ukraina nad Ukrainą uwagi z przydanem kazaniem w czasie klującego się buntu. W drukarni wolnej. Nakładem autora, roku 1770 p. 1—206.

(Про причини бунтів українських в брошурі з р. 1790).

В р. 1890 появились в Росіі три книжки, що обговорюють Хмельниччину і коліївщину та й тим іменно визначають ся, що приносять з собою багато і нового матеріялу і нового погляду на ті найвизначніші в нашій історії суспільні рухи. Суть то: 1) П. А. Кулишъ: Отпаденіе Малороссіи отъ Польщи (1340—1654). Москва 1890. 2) Геннадій Федоровичъ Карповъ: Въ защиту Богдана Хмельницкаго. Историко-критическія объясненія по поводу сочиненія П. А. Кулиша: Отпаденіе Малороссіи отъ Польщи“ в I. томі „Чтеній въ обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ“ за р. 1890. 3) Шульгинъ Я.: Очеркъ Коліивщины по неизданнымъ и изданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ годовъ. Оттискъ изъ Кіевской Старины. Кіевъ 1890.

Поаяк обговорюють вони відносини українсько-русского народу до колишньої польської держави, то цілком природно мусіли звернути на себе увагу польських істориків. І звісний історик польський Корзон подає в органі львівського Товариства історичного „Kwartalnik historyczny, gosznik VI. 1892“. свої рецензії на ті три праці, та на жаль не з однакою предметовостию. Бо коли рецензія на праці про Хмельниччину заслугує задля свого научного спокою на повне признание, то ніяк сего не можна сказати про рецензію на працю Шульгина про гайдямачину.

Рецензія та є так пристрасно полемічна, що автор її навіть позитивної думки про гайдямачину просто не подає, лише каже догадуватись, що цілий рух — то або найчистіший розбій шайки грабіжників, сповнений цілком без причини на найневинніших людях, або се діло рук звісного Мелхиседека Значка-Яворського, від 1761 р. ігумена монастиря

Мотренинського коло Жаботина¹⁾. Не перечу, що Мелхиседек — се головний мотор, або радше найбільше свідомий чоловік, що пустив машину суспільну в той страшний рух; ба, але хто-ж зложив машину зі всіми потрібними кільцями і прирядами, пригожими як раз до такого а не іншого руху, хто дав силу Мелхиседекови пустити ту машину в рух, звідки взялися і за яку ціну помічники Мелхиседека (Зелізняк і др.)? А то всьо чей простим розбоєм пояснити годі, хоч і того елементу, як всюди в подібних случаях буває, було в гайдамаччині не мало²⁾.

Надіючись, що щирій голос сучасного чоловіка і то Поляка може мати в осуді цілої справи може навіть більше ваги, чим теоретичні здогади пізнійших істориків, подаю зміст а по части й дословні виписки з цікавої брошури польскої XVIII. в., котрої мабуть не знають а бодай не цитують ні д. Корзон ні д. Шульгин. Книжка ся має заголовок в горі виписаний

Написав її Франц Макульський і присвятив Северинові Потоцкому, послowi з воеводства брацлавського „na sejm zaczynającą epokę wolności Rzeczypospolitej i wzrostu seб то сойм чотиролітний. Як видно з цілої брошури, написав її Макульський підчас Соїму з горячого та щирого патріотизму, хотівши спонукати Сойм до таких постанов, котрі би зміцнили на будуче польську державу, усуваючи хиби минувших часів. З кожного его слова віє щиростію і любовію вітчизни, так що о правді его слів годі сумніватись.

В переднім слові хвалить Микульський Северина Потоцкого за его людяне поступованє з підданими, між тим коли: „widok wielu Panów i ich subalternów, gorzej niż z zwierzętami postępujących z ludźmi, wzruszyły mnie i przerażyły zalem najgwałtowniejszym aż do zakątków duszy, przeselając westchnienia, każąc złożyć ich chciwości i bezsumieniu jako materji palnej, do podniecienia buntu, straszneho zawsze dla Polski“ (стр. 7).

Їдучи з України до Варшави записував Макульський свої гадки, які насував єму вид зруйнованого бунтами гайдамацкими краю, в подорожнім дневнику і з того дияриюша внемки видруковані як раз в отій брошурі, про котру бесіда. Передовсім же відповідно до тенденції брошури подає наперед гадки про причини бунтів а відтак ради, як би їх усунути. Для нас важна хиба перша частина. Макульський дійшов до

¹⁾ Korson: Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, Kraków 1882-I. p. 199—206.

²⁾ Волод. Антонович: Исследование о гайдамачествѣ Кіевѣ 1876.

того, що причинами бунтів є: „nieoświecenie prostoty, przemoc (наси́льства) możniejszych, uchylanie sprawiedliwości, nieufność między narodem a tronem, niezgoda, intrygi, zawiść, zaufanie zbytne w swych siłach, męstwo zaniebane, gnuśność duchowieństwa, interes prywatny przenoszony nad interes powszechny, wpływ obcych mocarstw, złe strzeżenie granic, wolność rozszerzania szczy, Kijowskie odpusty i nierząd z nieustanonej formy rządu słabego“ (стр. 21—22).

Ті, що правда, досить загальні уваги розвиває він даліше з поглядом на стан України і аналізує досить тонко всі моменти, що викликають масові заколоти на Україні. Макульський добре підхопив той момент, що пісні та перекази народні про подвиги козацтва, про недавню свободу і волю представляли мужикам їх залежність від панів далеко прикрийшою, як вона була в дійсності і против того упадають всі аргументи, які мають доказувати, що до причин бунтів українських годі, мовляв, вчисляти й не вдоволене із за соціального положення люду для того, бо в інших частинах держави польської була неволя і залежність економічна далеко тяжша а бунтів таких не було.

В тім згляді поясняє нам Макульський ще й другу появу знаменито. Звичайно наводить ся, що данини чи десятини, які складали мужики панам, були вельми малі, то-ж і як могли ся мужики на них жалувати. Так, правда, були малі, але на папери для пана, що жив в Варшаві а що робили їх офіціялісти, того крім Макульського ніхто не памятає. „Panowie są częstokroć niewinni, lecz ich subalterni, to jest officyaliści aż nadto bywają wykroczeni... Officyalista, który ma wybór (podatku) sobie zlecony, mający ekzekucyą przydanych sobie kozaków, despotycznie po possessorskich wioskach wydając swoje surowe فرمانы do ostatniego zniszczenia i nędzy przyprowadza poddaństwo“ (Стр. 25—26).

Чи-ж диво, що така самоволя викликувала невдоволене, а в данім случаю й чинний протест недавно ще вольного населеня, тим більше, що справедливости на кривду нігде було шукати? „Sprawiedliwości wrota są nam zamknięte“ — кажуть в однім селі хлопцi Макульскому — „pukać nawet do nich nie wolno, forum nie mamy, a dochodzenie krzywд chociaż prawne, chrzci się zaraz buntu nazwiskiem“ (Стр. 33).

До того долучає Макульський ще брак образованого духовенства, котре би зуміло впокувати в повірену собі паству чуте пошанованя істнующого ладу (56—63); даліше агітації православної Росії і православно-го духовенства в загалі, на останку брак потрібної сили військової на

Україні, яка би кождий бунт в зародї могла здусити і в краю лад вдержати (77—90).

Додаймо до того ще вплив Запорожа, а будем мати, коли не всесторонну, то в кождім случаю вірнійшу і правдивійшу характеристику причин бунтів українських, чим гадки тих істориків, що причину тих масових рухів добачають хиба в однім якимсь улюбленім моменті прим. в антагонізмї релігійнім, або національнім або виключно в агітації політичній або на останку в розбійничій охоті люду, що шукав в сей спосіб наживи для себе на панських добрах, що правда, оброблених своїми руками.

Іван Копач.

